

МАРКО ВОВЧОК

Славетна письменниця Марко Вовчок (Марія Олександрівна Вілінська) народилася 22(10) грудня 1833 року в Єкатерининському Єлецького повіту Орловської імперії. Батько її, Олександр Олексійович Вілінський, - армійський офіцер, мати, Парасковія Петрівна Ю походила з місцевого російського дворянського роду Данилових.

1845-1848 рр. Марія Олександрівна вчилася в одному з харківських приватних пансіонатів. Потім оселилася в Орлі у своєї тітки Є. Мордовиної, де зустрічалась із російськими письменниками та етнографами та спілкувалась з ними на різні теми.

В січні 1851 року Марія Вілінська одружується з Марковичем і одразу виїжджає на Україну, живе в Чернігові (1851 - 1853 рр.), Києві (1853 - 1858 рр.) та Немирові (1856 - 1858 рр.) . Ще в Орлі вона цікавилася народною творчістю, російськими та українськими піснями. А тепер вона записує їх з уст українського народу. 1854 року деякі з цих пісень було надруковано у збірнику А.Метлинського " Народные южнорусские песни". Протягом 1856 і першої половини 1857 року Марія пише оповідання українською мовою і надсилає їх до Петербурга Пантелемону кулішу. Твори вийшли окремою збіркою під назвою " Народні оповідання Марка Вовчка".

1858 - 1859 рр. працює над творами " Інститутка", " Ледащиця" та " Гайдамаки".

На початку січня 1859 року вона переїжджає до Петербурга. Там вона особисто познайомилась з Шевченком. Особиста зустріч у Петербурзі зміцнила їхні дружні взаємини.

На початку травня 1859 року виїжджає за кордон, а саме у Дрезден, а потім була в Німеччині, Італії, Швейцарії, Чехії та ін.

1867 р. Марія Олександрівна повертається до Петербурга і починає активно співпрацювати з Д.Писаревим, М.Некрасовим та ін.

В 70-ті роки письменниця віддає багато енергії громадській діяльності серед жінок. Протягом 1871 - 1872 рр. за її редакцією в Петербурзі виходить ілюстрований журнал " Переводы лучших иностранных писателей". До участі у випуску журналу вона залучає багато жінок.

З 1867 до 1876 років Марко Вовчок переклала 15 творів Жюль Верна російською мовою.

1875 року Марія одружується з іншим чоловіком . З ним та маленьким сином Борисом надовго виїжджає на Північний Кавказ. З 1886 до 1893 р. знову живе на Україні в м.Богуславі, с. Хохітва, буває в Києві.

1893 року виїжджає до Саратова. Пише оригінальні твори, перекладає з польської мови та готує повне зібрання своїх творів. В останні роки життя живе в селі Олександрівському, а потім у Нальчику, на хуторі Долинському.

Вона єсь час жила інтересами народу. Тяжка недуга зламала письменницю й борця за щастя народу. Померла вона 10 серпня 1907 року в м. Нальчику, де й похована.

Спадщина Марка Вовчка налічує дві книги «Народних оповідань», романи й повісті: «Інститутка», «Кармелюк» (казка), «Три доли», «Маруся», «Гайдамаки», художні нариси «Листи з Парижа», твори російською мовою, переклади творів французької, німецької, англійської, польської літератур, критична стаття «Мрачные картины». За тематикою творчість письменниці різноманітна, але провідною темою є життя селян.

Повість «Інститутка» — найвидатніше досягнення Марка Вовчка першого періоду творчості. Вперше надрукована в російському перекладі в «Отечественных записках» (1860), а мовою оригіналу — в «Основі» (1862), повість стала відомою ще в рукописі. Спочатку твір мав назву «Панночка». «Цими днями,— ділився новиною у лютому 1859р. І. Тургенев, який і здійснив російський переклад твору,— мені прочитали її досить велику повість під назвою «Інститутка», від якої я прийшов у цілковите захоплення: такої свіжості й сили ще, здається, не було». Високо цинив цей твір і Т. Шевченко.

«Інститутка» — перша в українській літературі соціально-побутова повість, в якій порівняно з оповіданнями, письменниця мала можливість ширше змалювати життя, глибше розкрити образи. І нестримно-запальний Назар, і мужній, урівноважений Прокіп, і волелюбна Катря, і терпляча душевна бабуся, і епізодичний образ москаля-кухаря — усе це типові характери селян, що розкриваються в типових обставинах через діалоги та вчинки, через влучні оцінки наділеної великим оптимістичним відчуттям оповідачки з народу Устини. (Типовий образ — це яскравий персонаж, індивідуальні властивості якого поєднані з найхарактернішими рисами людей певної групи. Образ вважається типовим, коли він відповідає історичним обставинам певного часу.) Також типовим є і образ панночки, яка постає головною героїнею твору (про це свідчить назва). Письменниця робить наголос не стільки на тому, що поміщики пригнічують селян, скільки на тому, що вони втратили людську подобу, дійшли такої межі виродження, далі якої іти нікуди, адже ними втрачено все людське. Ось хоча б такий епізод. Готуючись до заміжжя, панночка повідомляє майбутнього чоловіка про приємну для неї новину: стара поміщиця зважила на настійливі благання і уступила молодим хутір Дубці. Для нареченого Дубці — це чарівна природа, місце, де він покохав свою наречену. Про це він і нагадує панночці, але вона одразу ж розхолоджує поетичні спогади так, що навіть його щось ніби «злякало, у серце вжалило». «Садок зелененький, садок квітчастий... — передражнює вона нареченого. — Ти згадай, серце, які Дубці дохідні!» Також не може не привернути уваги постійне ставлення панночки до свого обранця. «Любила вона його, та якось чудно любила, не по-людськи»,— таку оцінку дає оповідачка Устина. А як же інакше можна назвати ставлення до коханого, яке зводиться до безперервного приниження на очах оточуючих, до незліченних примх і вередування. Це тільки один штрих страхітливого портрета, але й він надто промовистий, щоб не обуритися всім серцем проти вершителів кріпацької долі.

На жаль, інститутка — лише одна аморальних потвор. Невипадково ні панночці, ні її, чоловікові, ні старій поміщиці письменниця навіть не дала імен. Тут вона дотримувалася принципу, засвідченого ще в «Народних оповіданнях»,— поміщики безіменні, вони у неї — не люди. Пан, образ якого в окремих епізодах викликає співчуття і бажання назвати його добрим, виявляє свою справжню суть, коли в

кульмінаційній сцені стає на захист дружини, караючи ні в чому не винних селян.

Зовсім інший світ — образи селян, кріпаків. Безправні, принижені, змучені працею і знущанням, вони наділені могутнім духовним здоров'ям, непереборним жаданням волі. «Любо на волі дихнути!» — ця думка проймає всю повість. Втечею рятується від поміщицької розправи Назар; місяцями блукатиме цей протестант без притулку й шматка хліба, напевне знаючи, що невдовзі його спіймають, однак доки те станеться — він вільний. Можливо, назавжди розпрощалася зі своїм Прокопом Устина, кров'ю обкипає кожна зароблена нею в тяжких наймах копійка, але й вона почуває себе вільною: принаймні сама може обирати собі місце роботи, може переіменити остогидлу службу. Досить цікавим і промовистим є принцип розподілу персонажів однієї соціальної групи — кріпаків — на дві частини: старше покоління (бабуся служниця), яка є втіленням християнських засад життя, змиралася зі своїм становищем, готова терпіти й скорятися, оскільки їй випала в житті така доля; друга група це представники молодшого покоління кріпаків, які не збираються терпіти приниження і свавілля поміщиків. Вони готові боротися в будь-який спосіб, аби тільки отримати довгоочікувану свободу: Прокопа пан, розлютившись на непокору, віддає в москалі, Устина слідує за ним і стає наймичкою, Катря божеволіє і накладає на себе

руки, а Назар втікає. Ми не бачимо в творі, щоб у когось з цих кріпаків доля склалася щасливо. Але в цьому й полягає глибинний підтекст, закладений авторкою: кріпацтво настільки жахливе, що навіть важке життя наймички здається Устині щасливим, бо вона тепер може самостійно обирати хазяїв, яким буде прислуговувати, Назар, втікши від панів, змушений буде постійно переховуватись, боятись кожну хвилину бути спійманим, але хоча б якийсь час поживе на волі, божевільна Катря вдається до одного з найстрашніших християнських гріхів — до самогубства, але порівняно з кріпацтвом і це їй здається щастям.

Для розкриття ідейного змісту твору багато важать прикінцеві роздуми Устини. «Він мене з пекла, з кормиги визволив (...). Він чоловік мій і добродій мій». Прокіп зміг визволити Устину од кріпацтва тільки тому, що не побоявся виступити проти оскаженілої панночки. Проголошуючи: «Воли в ярмі, та й ті ревуть, а то щоб душа християнська всяку догану, всяку кривду терпіла і не озвалась!» — Марко Вовчок визнавала природною народну боротьбу за волю.

Одна з «найкращих перлин нашої літератури», за висловом І. Франка, «Інститутка» прозвучала як суворий вирок кріпосництву, як пересторога гнобителям. Висока оцінка однаковою мірою стосується і змісту, і художньої довершеності повісті. Вражає, зокрема, щільна сконденсованість твору — на 40 сторінках розмістилося 47 розділів, думки багатьох з яких могли б розростися і в окремі твори.

Одним із виявів майстерності Марка Вовчка можуть служити вдало дібрані іронічні порівняння. Висловлені оповідачкою або героями-протестантами, здебільшого 1-у формі реплік, вони завжди містять глибокі соціальні узагальнення, додають істотні штрихи до правдивої картини дійсності. «Докучає, було, та робота,— каже, наприклад, оповідачка. — Докучає, аж пече, та що врадиш? Спасибі хоч за те, що не б'ють десять раз на день, як-от по інших чуємо». Або: «...Таке наше діло: хоч панам добре ведеться, хоч їм горе йметься, а нам певно одно: кому, каже, весілля, а курці — смерть». Або: «Кріпаку хоч як щаститься, усе добро на лихо стане» і т.д. Помітно пішла вперед

Марко Вовчок у мовній індивідуалізації персонажів: пересипана прислів'ями й приказками мова Назара; лагідно-покірлива мова бабусі; виважено-рішучі висловлювання Прокопа; істерична лексика панночки.

Отже, жанр повісті дав можливість письменниці ширше, ніж в оповіданнях, показати життя тогочасного суспільства, виявивши найстрашнішу його проблему — кріпацтво. І ця повість, і вся творчість Марка Вовчка займає важливе місце в розвитку української прози. Велике значення мала вироблена письменницею стильова манера, зокрема форма розповіді від першої особи. Не буде перебільшенням зазначити, що повз вплив цієї манери не пройшов жоден із прозаїків другої половини XIX ст. Марко Вовчок збагатила нашу літературу новими темами й образами, а в галузі дитячої прози стала основоположницею. У школі її художньої прози письменники вчилися дослуховуватися голосу народної правди, постійно удосконалювати художню майстерність, естетично освоювати фольклорні скарби та збагачувати мову. Для багатьох письменників-наступників оповідання Марка Вовчка набували значення високого ідейно-естетичного орієнтира. Але водночас вплив письменниці на дальший розвиток прози виявився і далеко за національними межами. Уже наприкінці 50-х — у 60-х рр. XIX ст. її твори стають відомими російському, польському, чеському, сербському, болгарському, хорватському, німецькому, французькому читачеві, а у 70-х рр. перекладаються майже всіма найвідомішими європейськими мовами. Серед перекладачів були видатні письменники. Твори Марка Вовчка перекладав російською І. Тургенев, болгарською — Л. Каравелов, французькою. — П. Меріме, естонською — Л. Койдула. Не випадково історична повість Марка Вовчка «Маруся» десятки разів перевидавалась у Франції і була нагороджена премією Академії Франції.